

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Hallituksen esitys 13/2022 ja siihen liittyvät aloitteet – seksuaalirikosten uudistaminen

1 Lainuudistuksen tarve

Perustuslaki ja kansainväliset velvoitteet

Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia, eikä heitä saa syrjiä muun muassa sukupuolen tai iän perusteella.

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Jokaisen yksityiselämä on suojattu PL 10 §:ssä.

Julkisen vallan yleisestä velvollisuudesta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen säädetään 22 §:ssä. Lisäksi PL 6 §:3:n mukaan sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä. Tarkemmin velvollisuudesta edistää tasa-arvoa säädetään tasa-arvolaisissa (1986) ja yhdenvertaisuudesta yhdenvertaisuuslaissa (2014). Viranomaisten velvollisuus on edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta.

Kansainvälisten ihmisoikeuksien kentässä suhtautuminen naisiin kohdistuvaan väkivaltaan on muuttunut suuresti viimeisten 30 vuoden kuluessa. Aikaisemmin ajateltiin, että kysymys on kunkin maan sisäisestä rikosoikeudesta. Nykyisin naisiin kohdistuva väkivalta nähdään ihmisoikeusongelmana, ja kansainväliset sopimukset lähtevät siitä, että kysymys on maailmanlaajuisesta ihmisoikeusongelmasta. Käännös tapahtui 1990-luvun alussa, jolloin YK:n yleiskokous antoi suosituksen naisiin kohdistuvasta väkivallasta, CEDAW-komitea antoi kannanottonsa 1993 ja YK:n Pekingin naisten konferenssi vahvisti toimintaohjelmansa 1995.

YK:n Naisten oikeuksien yleissopimus (CEDAW 1979) ei sisällä väkivaltaa koskevaa artiklaa, mutta suosituksella 19/1993 CEDAW-komitea katsoi, että naisiin kohdistuva väkivalta on sopimuksen tarkoittamaa syrjintää. Aluksi korostettiin sitä, että väkivalta estää naisia käyttämästä kaikkia ihmisoikeuksiaan. Nykyisin korostetaan valtioiden velvollisuutta suojella asukkaitaan väkivaltaa vastaan siten, että lait ovat kunnossa, tarpeelliset toimintaohjelmat ovat paikallaan ja viranomaiset toimivat saadessaan tietää konkreettisesta väkivallan uhasta.

Sittemmin CEDAW on paitsi maakohtaisissa kommenteissaan, myös yleissuosituksissaan palannut naisiin kohdistuvaan väkivaltaan, viimeksi vuonna 2017 GR 35.

Seksuaalirikosten kohdalla Euroopan ihmisoikeustuomioistuimella on ollut suuri merkitys. Erityisesti tapauksessa M.C. v Bulgaria 2003 laajan kansainvälisen vertailun perusteella EIT päätyi siihen, että vaikka valtion lainsäädännössä raiskauksen tunnusmerkistö on rakennettu voimankäytön varaan, seksin ilman suostumusta tulee olla rangaistavaa. Nytemmin tämä todetaan Istanbulin sopimuksessa (2011) nimenomaisesti.

Kaiken tämän perusteella nyt ehdotetun uudistuksen keskeinen sisältö eli raiskauksen ja seksuaaliseen tekoon pakottamisen (uudistuksessa seksuaalinen kajoaminen) tunnusmerkistön muuttaminen pakottamista ja väkivaltaa korostavasta vapaaehtoisuuden puuttumiseen (tai suostumuksen puuttumiseen) on välttämätöntä. Korostan vielä perustuslain 22 §:n mukaista velvoitetta ihmis- ja perusoikeusvelvoitteiden täyttämiseksi.

Vaikka pidän uudistusta perusratkaisultaan onnistuneena, ovat eräät sen yksityiskohdat alttiita kritiikille.

Hallituksen valitsema vapaaehtoisuuden puuttuminen seurailee Ruotsin vuoden 2018 uudistusta. Toisin kuin Ruotsissa hallituksen esityksessä, HE:ssä vapaaehtoisuuden puuttumista täydennetään lukuisin lisäpykälin, ja itse raiskauspykälässä on kolme eri vaihtoehtoa sille, miten vapaaehtoisuuden puute voi ilmetä. Lopputulos on teknisesti monimutkainen, ja eräiden säännösten suhde vapaaehtoisuuden puuttumiseen on ongelmallinen.

Yhdenvertaisuus, legaliteettiperiaate ja seksuaalinen hyväksikäyttö

Perustuslain mukainen yhdenvertaisuus koskee kaikkia, muun muassa ikä ja vammaisuus ovat kiellettyjä syrjintäperusteita. Siten esimerkiksi seksuaalirikosten tarjoaman suojan tulee olla yhdenvertainen iän, vammaisuuden ja terveydentilan suhteen.

Rikosoikeuden legaliteetti- eli lakisidonnaisuus periaatteen (PL 8 §) mukaan lakien tulee olla riittävän selkeitä ja tarkkarajaisia, jotta ihmiset pystyvät tietämään, mikä on rikollista ja mikä ei. Nähdäkseni ehdotus pääsääntöisesti täyttää tämän vaatimuksen. Esimerkiksi suostumuksen vastaisuus on vakiintunut anglosaksisten maiden oikeusjärjestyksiin vuosisatojen ajan, eikä se ole aiheuttanut legaliteetti-periaatteen suhteen ongelmia.

Muutamat ehdotuksen kohdat voivat legaliteetti-periaatteen näkökulmasta olla ongelmallisia. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan RL 20:5:n suhde vapaaehtoisuuden puuttumiseen on vaikea hahmottaa. Esimerkiksi pykälän 4 kohdassa puhutaan 'erityisen valta-aseman väärinkäytöstä', kun taas raiskauksen tunnusmerkistössä puhutaan 'erityisen valta-aseman vakavasta väärinkäytöstä' – eroa on vaikea hahmottaa. Pykälän 1 kohdassa on kysymys 16- ja 17-vuotiaiden suojasta valta-aseman väärinkäyttöä vastaan. Miten tämä eroaa raiskauksen määritelmässä olevasta erityisen valta-aseman vakavasta väärinkäytöstä? Raiskauksen ja seksuaalisen kajoamisen törkeysperusteissa päinvastoin uhrin alle 18-vuoden ikä on raskauttava tekijä.

RL 20:5:n 2 ja 3 kohdissa puolestaan on kysymys tilanteista, joissa uhrin päätöksentekokyky on heikko erilaisista syistä, mukaan lukien sairaus ja vammaisuus. Oleellinen kysymys on,

onko näissä tilanteissa ylipäänsä kysymys vapaaehtoisesta seksistä ja kuuluisivatko tilanteet sen vuoksi raiskauksen tunnusmerkistön alle.

Nämä kysymykset ovat tärkeitä muun muassa sen vuoksi, että kaikilla henkilöillä tulee olla oikeus yhtäläiseen suojeluun. Tätä korostetaan muun muassa YK:n Vammaisten oikeuksien sopimuksen (2006) artikloissa 16 ja 17.

Seksin ostaminen alaikäiseltä

Lasten oikeuksien sopimuksen 34 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarkoituksenmukaisiin kansallisiin toimenpiteisiin estääkseen:

- a) lapsen houkuttelemisen tai pakottamisen osallistumaan laittomiin seksuaalisiin tekoihin;
- b) lasten hyväksikäytön prostituutiossa tai muussa laittomassa seksuaalisen toiminnan harjoittamisessa;
- c) lasten hyväksikäytön pornografisissa esityksissä tai aineistoissa.

Raiskauksen tunnusmerkistöön sisältyvien vapaaehtoisuuden puuttumisen ja erityisen valta-aseman vakavan hyväksi käyttämisen suhde rikostunnusmerkistöön *korvauksen tarjoaminen nuoren kohdistuvasta seksuaalisesta teosta* (RLE 20:9) on myös ongelmallinen legaliteetti-periaatteen ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Kuten HE:n perusteluissa todetaan, seksin ostaminen alle 16-vuotiaalta lapselta täyttää vakavamman rikoksen, kuten lapsenraiskauksen tunnusmerkistön. Jos lapsi on 16-vuotta, vaan ei 18 vuotta täyttänyt, kysymykseen voi tulla RLE 20:5 kohta 4 eli seksuaalinen hyväksikäyttö erityistä valta-asemaa hyväksi käyttäen (HE 13/2022 s. 122).

Olennainen kysymys on kuitenkin, miten raiskaussäännöksen vapaaehtoisuuden puutetta, avuttoman tilan hyväksikäyttöä ja erityisen valta-aseman vakavaa väärinkäyttöä sovelletaan tilanteissa, joissa seksiä ostetaan tai yritetään ostaa 16-17-vuotiaalta. Lienee selvää, että nuoren 'vapaaehtoisuus' tällaisessa tilanteessa on näennäistä ja kysymys on taloudelliseen ja sosiaaliseen asemaan perustuvasta hyväksikäytöstä.

On syytä kysyä, onko lainkohdan kahden vuoden maksimin rangaistusasteikko kohdallaan, kun sitä verrataan vapaaehtoisuuden puuttumiseen perustuvaan raiskauksen perustunnusmerkistöön, jossa maksimirangaistus on kuusi vuotta vankeutta.

Pykälän ja sen otsikon sanamuodoissa on muutakin ongelmaa. Uudet muotoilut 'korvauksen tarjoaminen, lupaaminen ja antaminen' ilmeisesti signaloivat, että jo tarjoaminen täyttää rikoksen. Kun kuitenkin edellytetään, että näin 'saa henkilön ryhtymään ...sukupuoliyhteyteen', pykälän tarkoitus hämärtyy ja vaikuttaa siltä, että pelkkä korvauksen tarjoaminen ei olisikaan ko. rikoksen yritys.

2 Lasten suojelu

Perustuslain 6.2 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee YK:n Lasten oikeuksien sopimuksessa (LOS 1989) on erityiset velvoitteet lasten suojaamiseksi seksuaaliselta väkivallalta ja hyväksikäytöltä artikloissa 19 ja 34. Sopimus korostaa kautta linjan valtion velvollisuutta turvata lasten mahdollisuus tasapainoiseen kehittymiseen sekä lapsen mielipiteen kuulemista häntä koskevista asioista (erit art 12).

Sen lisäksi on solmittu Lanzaroten sopimus eli Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (2007). Suomi on liittynyt Lanzaroten sopimukseen 2011.

Euroopan Unionissa on huomattava myös direktiivi 2011/92/EU lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja neuvoston puitepäättöksen 2004/68/YOS korvaamisesta, joka astui voimaan 17.12.2011.

Kansainvälisten sitoumusten mukaan lapsia ovat alle 18-vuotiaat. Sopimukset eivät estä säätämästä sitä alempaa seksuaalisen kanssa käymisen suojaikärajaa. Velvollisuus suojella lapsia seksuaalista väkivaltaa, riistoa ja hyväksikäyttöä vastaan koskee kuitenkin kaikkia alle 18-vuotiaita.

Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia uudistettiin vuonna 2011 vastaamaan Lanzaroten sopimuksen vaatimuksia, eikä niihin kohdistu nyt vastaavia ihmisoikeusvelvoitteista nousevia uudistuspaineita kuin raiskausrikokseen. On kuitenkin todettava, että LOS:n mukainen velvollisuus suojella lapsia edellyttää, että valtio seuraa lasten suojan toteutumista ja ryhtyy epäkohtia havaitessaan tarvittaviin toimiin.

Oikeuskäytäntö on aiheuttanut julkisessa keskustelussa painetta rangaistusten korottamiseen ja raiskauksen tulkintaa siten, että sitä sovellettaisiin useammin lapseen kohdistuvissa teoissa. Erityisen kohun aiheutti joitakin vuosia sitten 10-vuotiaan lapsen törkeä seksuaalinen hyväksikäyttö, jossa lapsen avuttomuutta ei tunnistettu raiskaussäännöksessä tarkoitetuksi avuttomaksi tilaksi. Näiden paineiden vuoksi säädettiin vuonna 2018 rikos törkeä lapsenraiskaus.

Nimike lapsenraiskaus

Rikosoikeudella puututaan varsin voimakkaasti henkilöiden perusoikeuksiin. Näin on erityisesti, kun kyse on rikoksista, joista voi seurata pitkä vankeusrangaistus. Tästä syystä rikosoikeuden periaatteisiin kuuluu, että rangaistuksen lisäksi henkilön oikeuksia ei pitäisi rajoittaa tai riistää yli sen, mitä rangaistuksen täytäntöönpano edellyttää. Yhteiskunnan suojelemiseksi vankeusrangaistusta kärsiviä pyritään kohtelevaan siten, että heidän paluunsa yhteiskuntaa rangaistuksen jälkeen onnistuu. Seksuaalirikollisten kohdalla on erityisen tärkeää, että rikosoikeusjärjestelmän toimii, jotta ihmiset eivät tartu omankäden oikeuteen, mitä nyt epäillään Vantaan matkasellimurhan kohdalla.

Tiedetään, että seksuaalirikollisten asema vankiloissa voi olla vaikea. Samalla kuin heidän tulee kärsiä lain mukainen rangaistus, heille ei tulisi tuottaa lisäkärsimystä erityisen leimaavilla toimenpiteillä. Pelkään pahoin, että lapsenraiskaus on erityisen leimaava nimike, joka voi myötävaikuttaa tällaiseen huonoon kohteluun. Suomen kielessä se kuulostaa pahemmalta kuin englannin statutory rape tai ruotsin våldtäkt mot barn.

Legaliteettiperiaate ja ikärajasääntely

Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen (PL 8 §) säännökset pääsääntöisesti täyttyvät. Niiden ja normaalin kansalaiskasvatuksen perusteella on suhteellisen helppoa ymmärtää, mikä on kiellettyä ja mikä sallittua. Sääntelyn monipolvisuudesta johtuen voi olla vaikeaa erottaa, minkä säännöksen alle teko kuuluu – onko esimerkiksi kyse lapsenraiskauksesta vai lapsen

seksuaalisesta hyväksikäytöstä esimerkiksi – mutta tavallisille ihmisille riittää sen ymmärtäminen, mikä on rikollista ja mikä ei. Epäselvässä tapauksessa mennään lievemmän pykälän mukaan.

Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta ikärajasääntelyyn liittyy seuraava ongelma. Lähtökohtaisesti 16-vuoden suojaikäraja on selkeä ja hyvin perusteltavissa, joskaan HE:ssä eikä muussakaan valmisteluaineistossa ole käyty keskustelua siitä, miksi se asettuu juuri 16-vuoteen. 16-vuoden ikäraja on käytössä esimerkiksi Yhdysvaltojen osavaltioissa, joissa on myös korkeampia ikärajoja, samoin Norjassa. Pohjoismaista 15-vuoden ikäraja on käytössä Ruotsissa, Islannissa ja Tanskassa. Euroopassa on myös alempia ja korkeimpia ikärajoja.

Olen aiemmin ajatellut, että rikosoikeudellisen vastuun raja eli 15-vuotta olisi hyvä, mutta seksuaalisen hyväksikäytön pääpaino on siirtynyt nettikontakteihin, olen alkanut pitää 16-vuoden ikärajaa onnistuneena. Myös nuoret opiskelijani pitävät sitä yleensä onnistuneena. Vielä 15-vuotias nuori on hyvin altis netissä tapahtuvalle houkuttelulle ja huomaa helposti olevansa kierteessä, jossa hän kokee itse rikkoneensa normin mukaista käytöstä esimerkiksi olemalla yhteydessä tuntemattoman kanssa, kertomalla henkilökohtaisia tietoja tai lähettämällä seksuaalisia kuvia.

Suojaikärajaan liittyy rajoitussäännös, jolla suljetaan pois alaikäisten keskinäinen seurustelu. HE:n tapa säätää poikkeuksesta on legaliteetti-periaatteen näkökulmasta ongelmallinen. RLE 20:17:ssa sanotaan, että mainittuina rikoksina ei pidetä tekoa, jonka ’osapuolten iässä ja sekä kypsytydessä ei ole suurta eroa’. Perustelujen mukaan 15-vuotiaan kohdalla ikäero voi tarkoittaa enintään noin viittä vuotta (s. 130). Lainsäädäntötekniikkana tällaisen täsmennyksen tekeminen perusteluissa on legaliteetti-periaatteen valossa ongelmallinen.

Esimerkiksi Lanzaroten sopimuksen 18.3 artiklassa asia ilmaistaan siten, että tarkoitus ei ole ’säädellä alaikäisten kesken tapahtuvaa vapaaehtoisuuteen perustuvaa seksuaalista kanssakäymistä.’ Sopimuksen rajoitus rajataan alaikäisiin. Noin viisi vuotta yli 15-vuoden oleva henkilö ei ole lainkaan alaikäinen, joten sääntely ei ole sopimuksen mukainen. Direktiivin 2011/92 mukaan rajoitussäännös voi koskea henkilöitä, jotka ovat ’iältään ja psyykkiseltä ja fyysiseltä kehitykseltään tai kypsyysasteeltaan toisiaan lähellä’. Voidaan perustellusti kysyä, ovatko 15- ja 19-vuotias tällä tavoin toisiaan lähellä eli täyttääkö sääntely myöskään direktiivin vaatimusta.

Vanhentuminen

Lanzaroten sopimuksen artiklan 33 mukaan lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten vanhentumisajan tulee olla riittävän pitkä niin, että rikosprosessi voidaan tehokkaasti aloittaa uhrin saavutettua täysi-ikäisyyden ja että vanhentumisaika on suhteessa kyseisen rikoksen vakavuuteen. HE:ssä ei käsitellä tätä lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevaa olennaista asiaa.

Lapsia koskevien rikosten vanhentumisaikoja pidennettiin vuonna 2006 siten, että ne pääsääntöisesti vanhenevat, kun uhri täyttää 28 vuotta. Keskustelussa on tullut esiin äänenpainoja, joiden mukaan tämä on liian aikaisin, jos kyse on erityisen traumatisoivista

teoista. Ne ovat voineet pilata henkilön nuoruuden siten, että hän ei ole pystynyt käsittelemään asiaa vielä 28 ikävuoteen mennessä.

Usein kyse on varsin nuorille lapsille tehdyistä teoista. Siten voimme olla tilanteessa, jossa 15-vuotiaalle tehty teko vanhenee, kun hän on 35-vuotias, kun taas alle kymmenvuotiaalle tehdyt teot vanhenevat, kun uhri täyttää 28 vuotta. Näen tässä yhdenvertaisuusongelman.

Grooming eli lapsen houkuttelu

Grooming-säännös on säädetty Lanzaroten sopimuksen ja lasten seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan direktiivin voimaansaattamiseksi vuonna 2011. Näissä instrumenteissa ja ko. säännöksessä grooming määritellään hyvin kapeasti eli tapaamisen ehdottaminen lapsen kanssa tarkoituksena lapseen kohdistuvan seksuaalirikoksen tekeminen. Nykyisenä nettiaikana voidaan kysyä, onko säännös riittävä suojelemaan lapsia siten kuin esimerkiksi Lapsen oikeuksien sopimuksen 34 artiklassa edellytetään.

Grooming on prosessi, jossa tekijä ilmoittaa ikänsä väärin, joskus sukupuolensakin, ensin lähetetään viattoman tuntuista viestejä, vähitellen pyydetään kuvia, sitten nakukuvia jne. Lopulta ehdotetaan tapaamista. Tässä kohdin lapsen on melkein mahdotonta kieltäytyä, sillä hän on jo edennyt niin monta askelta, joiden hän tietää olevan kiellettyjä. Lapsille opetetaan paljon nettikettä, eli he kyllä tietävät, mitä ei saisi tehdä.

Tähän prosessiin olisi tärkeää päästä kiinni ennen kuin ollaan valmistelemassa tapaamista. Joissakin tapauksissa teko voi täyttää vakavamman rikoksen tunnusmerkistön. Esimerkiksi kuvien lähettäminen voi olla seksuaalinen kajoaminen lapseen tai vonkaaminen lapsenraiskauksen yritys. On kuitenkin epätodennäköistä, että poliisi tai syyttäjä lähtisi tällaista asiaa viemään eteenpäin, jos teko ei etene tapaamiseen. Tarvitaan kevyempi menettely, joka kuitenkin on suhteessa teon vakavuuteen.

Houkuttelun rangaistusasteikko, yksi vuosi vankeutta, on liian alhainen. Se tulisi korottaa vähintään kahteen vuoteen, jotta se vastaisi tekojen paheksuttavuutta. Tällöin pakkokeinolain 10:27:n mukainen peitetoiminta netissä olisi mahdollista. Toisaalta kahden vuoden asteikko mahdollistaa asian kirjallisen käsittelyn käräjäoikeudessa.

Näistä syistä ehdotan pykälän täsmentämistä:

18 § *Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin*

Joka

- ehdottaa tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa
- esiintyy ikäistään nuorempana henkilönä tai antaa itsestään muutoin totuuden vastaisia tietoja, tai
- kehottaa lasta lähettämään seksuaalisia kuvia

siten, että olosuhteista ilmenee tekijän tarkoituksena olevan 19 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla valmistaa kuva tai kuvatallenne, jossa seksuaalisesti esitetään lasta, taikka kohdistaa lapseen 5 tai 12–16 §:ssä tarkoitettu rikos, *eikä teko ole muun lainkohdan mukaan ankarammin rangaistava*, on tuomittava lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

3 Seksuaaliterveys

Ihmisoikeuksia koskevassa kansainvälisessä normistossa katsotaan nykyisin, että oikeus terveyteen pitää sisällään sen, että naisia tulee suojata laittomien aborttien aiheuttamilta hengen ja terveyden vaaroilta. EIT on katsonut, että raskauden keskeyttäminen kuuluu naisen yksityisyyden piiriin. Vaikka ihmisoikeuselimet eivät ole tunnustaneet naisen oikeutta päättää omasta kehostaan siinä määrin, että valtion tulisi myöntää oikeus aborttiin, EIT on katsonut, että epämääräiset, nöyryyttävät ja hankalat menettelyt abortin saamiseksi loukkaavat ihmisoikeussopimusta. Siten aborttilain korjaaminen ja rikosilmoituksen ja esitutkinnan edellyttäminen abortin saamiseksi on jo ihmisoikeusnäkökulmasta poistettava.

Muutoksella ei ole käytännön merkitystä.